

Петро Бойко,
голова Ради адвокатів
Київської області, заслужений
юрист України

Декларація – документ новаторський, нешаблонний

Петре Анатолійовичу, під час присвяченого Декларації круглого столу 3 червня 2015 року Ваш виступ змусив багатьох по-іншому подивитися на цей документ. В чому його особливість і чому оцінювати його варто не за звичайними юридичними критеріями?

Петро Бойко. Я тоді сказав, що Декларація – документ новаторський, трохи ідеалістичний і тим не схожий на повсякденні для нас юридичні документи. Тому не варто ставити її в один ряд із ними і визначати, чим вона гірша чи краща, вона – інша. Саме тому не всі юристи її приймають – бо вона нешаблонна. А ми знаємо, що всі відкриття на світі були зроблені людьми, які мислили нешаблонно, яких попервах просто не сприймали серйозно. Декларація дає можливість подивитися на норми права під іншим кутом зору, якщо хочете, змальовує картину кримінального провадження такою, якою вона має бути.

Штрихи до цієї картини додавали адвокати з усієї України і таким чином сформувався збірник принципів захисту прав людини у кримінальному провадженні. Однак і досі щодо конкретних тез цього документа точаться дискусії. Чому це відбувається?

Петро Бойко. Для відповіді на це запитання треба спершу збагнути, що відбувається в адвокатурі і в соціальному середовищі, і зрозуміти, що порозуміння між людьми в сучасному світі стає дедалі рідкіснішим явищем. Світ став агресивним, цинічним і прагматичним, а адвокати всотують ці тенденції від своїх клієнтів, бо вони фактично живуть життям клієнтів.

За останні двадцять років ми, адвокати, стали більш прагматичними, більш зосередженими на інтересах, а не на ідеалах. Ми перестали вірити в ідеї, перестали бути ідеалістами. Звикли добиватися результатів в роботі, часом і за всяку ціну, але при цьому ми розуміємо, що так не має бути. Ми розуміємо, як повинні поводитися судді, адвокати, прокурори слідчі, який етичний тон має бути в їхньому спілкуванні, якими мотивами насправді ми всі маємо керуватися.

Ми відчуваємо, що має бути інакше, ніж воно є нині, і це наше відчуття, наше розуміння того, яким має бути кримінальне провадження, відображені в Декларації. Чи є цей збірник принципів вичерпним? Я так не думаю, але в ньому узагальнено погляди адвокатів на те, яким вони хотіли б бачити кримінально-процесуальний «пейзаж».

Трохи ідеалістично? Так. Але згадаймо, хто робив світ кращим, – саме ідеалісти. В темні часи, коли нищили цілі народи на втіху правителям, коли одні люди могли розпоряджатися на власний розсуд життями інших, одним дозволялося все, а інші були зовсім позбавлені прав. І всі вважали, що так має бути. Але знаходилася людина, яка казала: «Це не правильно, так не повинно бути!». Її не слухали, з неї сміялися, але минав час і дедалі більше людей переймалися розумінням, що існуючий стан речей є неприпустимим. Так розвивався гуманізм і світ змі-

нювався на краще – руками ідеалістів.

Саме це привабило мене в тексті Декларації. Вона вирізняється з-поміж документів, які зараз приймаються за підсумками дискусій щодо кримінального провадження – узагальнень, рекомендацій і такого іншого. Вона не містить досконалих рецептів, а показує правовідносини в цій царині такими, якими ми всі, відверто кажучи, хотіли б їх бачити.

Чи не бракує Декларації конкретики в частині аналізу реалізації правових норм у практиці кримінального судочинства? В дискусіях висловлювалися думки, що цей документ не містить нічого, чого не було б передбачено нормативними актами.

Петро Бойко. Нині в різних джерелах багато документів, наповнених по вінця конкретикою, а чи змінюється ситуація? Чи береться хтось втілювати ті причинно-наслідкові зв'язки, які там досконало виписані? Чи реалізуються ті нормативні акти в повсякденній роботі наших судів? Нічого такого не відбувається, а якщо й відбувається, то не стає звичайною практикою. Тим і відрізняється Декларація, що апелює не так до інтелекту через хитросплетіння юридичних конструкцій, як до совісті, яка нині навіть у нашому адвокатському середовищі у дефіциті.

Згадайте старі часи (не такі вже й старі – в межах десяти років), коли на з'їздах, інших форумах адвокати переконували один одного аргументом, майстерно формулювали доводи, змагалися інтелектуально, хизувалися ерудицією... Зараз змагаються плетінням інтриг, м'язами, ліктями, часом вдаються до дій, які нагадують бойові: не допускають до приміщень своїх колег, відтискають від мікрофонів, перекрикують і подібне.

Чи всі ясно бачать, на яке дно ми опускаємося? Не дивно, що в таких умовах для багатьох не є зрозумілими тези Декларації щодо захисту прав людини у кримінальному провадженні і тон цього документа.

Як переконати адвокатів-прагматиків приєднати-

ся до процесу втілення принципів Декларації в життя?

Петро Бойко. Давайте розглянемо це питання в контексті одного прецедента. Були часи на початку 90-х років, коли не існувало нормативно закріпленого права на оскарження постанови про порушення кримінальної справи. Такі постанови у ті складні часи широко використовувалися відповідними органами для відбирання корпоративного майна. Порушили кримінальну справу, ще до пред'явлення будь-кого обвинувачення провели обшук, арештували, вилучили документи і об'єкти, доки розібралися, що злочину не було, — бізнес втрачено. Як жартували: «Спи спокійно, дорогий товаришу, факти не підтвердилися».

Адвокати розуміли, що такий інструмент, як оскарження постанови прокурора про порушення кримінальної справи, міг значно зарадити у справі захисту клієнтів. Особливо гостро постала ця проблема 1993 року. Точилися дискусії, я багато виступав у пресі про те, що існує священне право звернутися до суду і заявити, що кримінальну справу порушено безпідставно чи незаконно.

Колеги закидали мені, що я дарма витрачаю час на свої ілюзії. Ідея мовляв, хороша, але химерна і нездійсненна. Я ж відказував, що писатиму і далі, продовжуватиму її обстоювати з надією, що нею переймуться більше людей і вона не здаватиметься вже такою нездійсненною. Так минуло три роки допоки Конституційний суд прийняв історичне рішення із наступним внесенням змін до Кримінально-процесуального кодексу, яким право оскаржувати постанови про порушення кримінальної справи було надано і адвокати та їхні клієнти здобули чудовий інструмент захисту від владної сваволі.

Звичайно, це не трапилося одразу, потрібен був час, аби в юридичній спільноті запанувала думка, що таке право має бути надане. Так само і з ідеями, викладеними в Декларації. Їх треба популяризувати, і вони поволі здобуватимуть більше прихильників.

Які першочергові кроки необхідні для реалізації ідей Декларації?

Петро Бойко. Будь-яка декларація — це заява. Декларацією ми, адвокати, заявляємо про своє ставлення до певних явищ. Оскільки ми про це заявляємо відкрито — декларуємо, ми розуміємо, що всі, до кого звернена Декларація, поінформовані про висловлене нами ставлення, про нашу позицію. Дослухаються вони до неї чи ні, підтримають чи ні — це вже їхня справа.

Юрист, який у кожному з нас, каже, що це пусте, не норма права, не правовий акт, адже немає засобів примусу до його виконання чи санкцій у разі недотримання. Ми переконані: якщо хтось має право, воно обов'язково кореспондує з чимсь обов'язком. Цей логічний зв'язок для нас є непорушним через укріплений у нашому світосприйнятті юридичний позитивізм.

Водночас як звичайні люди, відкинувши свої професійні догми, ми розуміємо, що в Декларації немає помилкових суджень. Все правильно і базується на законах України та міжнародних актах і прецедентах, які для нас є джерелами права.

Ми розуміємо, що в боротьбі за свідомість правова норма, що спирається на регламентацію поведінки та примус, програє привабливій ідеї, яка закликає чинити правильно своєю чистотою і навіть благородством. Декларацію, власне, і можна вважати збіркою таких ідей, спрямованих на захист прав людини.

Спробуймо поміркувати «від протилежного». Нещодавно «... за результатами проведеної прокуратурою м. Києва перевірки, за скоєння ганебного вчинку, порушення Присяги працівника прокуратури та Кодексу професійної етики» було звільнено трьох працівників прокуратури через їхнє смс-листування, що «... заподіяло шкоду репутації та авторитету органів прокуратури», — як про це писали в пресі. У своєму листуванні винуватці неприпустимо висловлювалися щодо осіб учасників провадження, і, оскільки ці висловлювання стали відомі громадськості, органи прокуратури вирішили відмежуватися від них і позбутися тих, хто їх припустився. Тобто розуміння, що етично, а що не етично, є в органів прокуратури, а от керуються цим розумінням частіше під впливом громадської думки, а не через внутрішнє переконання, не через розуміння, що неетична поведінка для працівника прокуратури є неприпустимою.

Декларацією ми, адвокати, саме апелюємо до громадської думки і прагнемо переконати правників, в даному випадку у кримінальному провадженні, керуватися її принципами, керуватися не лише правовими нормами, а й нормами моралі.

Від останніх, врешті, походять норми писаного права. Наші колеги часом забувають, що ідеалістичні уявлення про відносини між людьми в суспільстві, про справедливість є первісними витокami права. Коли хтось твердить, що керується правом і при цьому порушує принципи моралі, то така поведінка не походить від права, хоч би як вона була обґрунтована посиланнями на писані норми.

Чому наша правова реальність, тобто і юридичні норми, і особливо правова практика так помітно відхиляються від норм моралі?

Петро Бойко. Гадаю, через уже згаданий мною надмірний прагматизм юристів, в тому числі адвокатів, — прагнення досягти поставленої мети в будь-який спосіб.

Який основний критерій професіоналізму? Ефективність. Якщо адвокат ефективний, виконує доручення клієнта не просто добросовісно, а настільки старанно, що приносить потрібний результат, то саме такого адвоката вважають ефективним. Ніхто не питає про засоби, якими він досягає поставленої мети. Важливо, щоб вигравав спори в судах, інакше страждає самоповага, згасає репутація, клієнти відвертаються і йдуть до інших адвокатів. Часом це і штовхає деяких наших колег до неприйнятної прак-

тики, яка не вписується в рамки уявлення про професію.

Наскільки захищені зараз професійні права адвокатів і гарантії професійної діяльності, чи є якісь характерні чи найбільш небезпечні прийоми перешкоджання захисникам у кримінальному провадженні?

Петро Бойко. Недаремно одним з критеріїв демократичного суспільства є саме рівень гарантій адвокатської діяльності. Хоч би як намагалася влада обеззброїти адвокатуру, їй це не вдається, вона нас визнала і зрозуміла, що з адвокатами доведеться рахуватися. Ймовірно, не через те, що являє собою адвокатура сьогодні, а радше через те, що вона уособлює.

Хоч права адвоката і не закріплені в Кримінальному процесуальному кодексі, зараз існує реальна можливість ефективно здійснювати захист від обвинувачення.

Якщо трапляються порушення професійних прав адвокатів, вони поодинокі і одразу отримують належну реакцію і адвокатури, і преси, і суспільства.

Приміром, інколи органи досудового розслідування, умисно не беручи до уваги статус адвоката, проводять слідчі дії щодо нього, зокрема обшуки приміщень, де здійснюється адвокатська діяльність, виїмку речей, документів, що містять адвокатську таємницю, без присутності представника ради адвокатів, не на підставі судових рішень, прийнятих за клопотаннями Генерального прокурора, його заступника,

прокурора області, міста чи його заступника.

Такі випадки ми не залишаємо поза увагою і не покидаємо адвоката без підтримки, у нас діє комітет захисту професійних прав адвокатів, який цим опікується і реагує дуже оперативно.

Є адвокати, які винаходять досить несподівані способи захисту своїх прав. Нещодавно я прочитав у шанованому фаховому виданні обґрунтування права адвоката на законне затримання (за ст. 207 нового КПК) слідчого, який, виконуючи свої службові обов'язки, вчинив, на думку адвоката, кримінальне правопорушення. Причому апологети цього «механізму захисту» вважають, що адвокат має затримати і доставити слідчого-правопорушника у відділок міліції.

Адвокати, покликані захищати права силою юридичного аргументу, самі ставлять себе в один ряд із силовиками. Лишається тільки озброїтися і створити адвокатські загони спецпризначення...

Адвокат має розраховувати на свій інтелект, талант промовця, здібність переконувати і інші якості, які визначають його як носія цієї професії.

Зброя і сила адвоката – це слово.

Зокрема, в Декларації адвокати сказали своє слово щодо захисту прав людини у кримінальному провадженні. Маю переконання, що правники нас підтримають, візьмуть положення Декларації на озброєння і настане час, коли порушення прав людини залишаться в минулому.

*Розмову вів
Леонід Лазебний*